

Θεωρίες Μάθησης

Αμοιβές – Ποινές - Τιμωρίες

Οι συμπεριφορικές θεωρίες μάθησης αναφέρονται

- στον τρόπο με τον οποίο ευχάριστα ή δυσάρεστα επακόλουθα μιας πράξης επιφέρουν μεταβολή στη συμπεριφορά των ατόμων με την πάροδο του χρόνου
- καθώς και στους τρόπους με τους οποίους η συμπεριφορά κάποιων άλλων λειτουργεί ως μοντέλο.

Τι είναι μάθηση;

- Η μάθηση ορίζεται ως μια αλλαγή στο άτομο, η οποία είναι αποτέλεσμα εμπειρίας. Αλλαγές που οφείλονται στην ανάπτυξη δεν θεωρούνται μάθηση.
- Οι άνθρωποι αρχίζουν να μαθαίνουν από την ημέρα που γεννιούνται, επομένως μάθηση και ανάπτυξη είναι άρρηκτα συνδεδεμένες έννοιες.
- Η μάθηση συντελείται με πολλούς τρόπους. Κάποιες φορές είναι σκόπιμη (σχολική τάξη, αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο) κι άλλοτε ακούσια όπως η θέα μιας βελόνας προκαλεί την αντίδραση του παιδιού, γιατί ξέρει ότι θα πονέσει.

- Το περιεχόμενο ενός βιβλίου που έχετε διαβάσει, η μυρωδιά, ο ήχος, η θερμοκρασία του περιβάλλοντος αποτελούν ερεθίσματα.
- Οι αισθήσεις ανά πάσα στιγμή είναι έτοιμες να δεχτούν τα ερεθίσματα.
- Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι παιδαγωγοί είναι πώς θα βοηθήσουν τους μαθητές να μάθουν συγκεκριμένες πληροφορίες και δεξιότητες οι οποίες θα είναι χρήσιμες στην ενήλικη ζωή τους.
- Πώς θα παρουσιάσουμε στους μαθητές τα ερεθίσματα ώστε να εστιάσουν την προσοχή τους σε αυτά και να καταβάλουν νοητική προσπάθεια ώστε να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες.

Ποιες συμπεριφορικές θεωρίες έχουν αναπτυχθεί;

Κλασική εξαρτημένη μάθηση (Pavlov).

- Τα πειράματα που Ρανλον έδειξαν ότι **αν ένα προηγούμενο ουδέτερο ερέθισμα συνδυαστεί με ένα ανεξάρτητο ερέθισμα**, το ουδέτερο ερέθισμα γίνεται εξαρτημένο και αποκτά την ικανότητα να υποκινεί αντίδραση παρόμοια με εκείνη που προκαλεί το ανεξάρτητο.
- Η **έμφαση** του Ρανλον στην **παρατήρηση** και στην προσεκτική και συστηματική διερεύνηση της συμπεριφοράς και της μάθησης έδωσε το **έναυσμα σε άλλους ερευνητές για συστηματική παρατήρηση**, καθώς η θεωρία του άφηνε αναπάντητα πολλά ερωτήματα.

- Στην διδασκαλία τα ευρήματά του δεν έχουν μεγάλη εφαρμογή, δίνουν όμως τη δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να ερμηνεύσει κάποιες συμπεριφορές.
- Για παράδειγμα, το άγχος που βιώνει ένα παιδί όταν βρίσκεται μεταξύ αγνώστων, μπορεί βαθμιαία να εξελιχθεί σε άρνηση για το σχολείο.

- **Νόμος αποτελέσματος (Thorndike)**. Ο Thorndike επηρεάστηκε από τον Ρανίον και συνέδεσε τη συμπεριφορά με τα φυσικά αντανακλαστικά. Προχώρησε όμως, λίγο πιο πέρα, διατυπώνοντας την υπόθεση ότι **ερεθίσματα που εμφανίζονται μετά από μια συμπεριφορά έχουν επίδραση και στις μετέπειτα συμπεριφορές**.
- **Ο νόμος του αποτελέσματος** που διατύπωσε δηλώνει ότι όταν **μια ενέργεια ακολουθείται από αντίστοιχη θετική αλλαγή στο περιβάλλον**, υπάρχει πολύ μεγάλη πιθανότητα η ενέργεια να επαναληφθεί. Όταν όμως η αλλαγή είναι δυσάρεστη τότε μειώνονται οι πιθανότητες επανάληψης της συμπεριφοράς.

- **Συντελεστική εξαρτημένη μάθηση (Skinner).** Ο Skinner υποστήριζε ότι **όταν μια συμπεριφορά μαθαίνεται καλά τότε ο εγκέφαλος φαίνεται να ανταποκρίνεται αντανακλαστικά.** Η άποψη όμως αυτή ερμηνεύει μόνο ένα μέρος των συμπεριφορών.
- Παρόλα αυτά, ο ίδιος υποστήριζε ότι αν τη συμπεριφορά του ατόμου ακολουθεί ένα ευχάριστο επακόλουθο, τότε το άτομο θα εκδηλώσει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά πιο συχνά.
- Η χρήση ευχάριστων ή δυσάρεστων επακόλουθων για την επίτευξη αλλαγής στη συμπεριφορά αναφέρεται ως **συντελεστική εξαρτημένη μάθηση.**

Αρχές συμπεριφορικής μάθησης

Ο ρόλος των επακόλουθων.

- Το έργο του Skinner συνέβαλε στη διατύπωση της σπουδαιότερης αρχής αυτών των θεωριών μάθησης, ότι δηλαδή **η συμπεριφορά τροποποιείται ανάλογα με τα άμεσα επακόλουθα.**
- Αν οι μαθητές βρίσκουν ευχάριστο το διάβασμα των βιβλίων τότε θα διαβάζουν περισσότερο. Αν θεωρούν κάτι βαρετό ή αδυνατούν να συγκεντρωθούν τότε ή θα εγκαταλείψουν τη δραστηριότητα ή θα επιλέξουν άλλη πιο ευχάριστη.
- Τα ευχάριστα επακόλουθα είναι οι **ενισχυτές** ενώ τα δυσάρεστα οι **τιμωρίες**.

- Ενισχυτές είναι οτιδήποτε ισχυροποιεί μια συμπεριφορά.
- Η αποτελεσματικότητα του ενισχυτή πρέπει να αποδειχθεί στην πράξη.
- Οι ενισχυτές εμπίπτουν σε δύο κατηγορίες.
- ✓ Τους **πρωτογενείς** που ικανοποιούν βασικές ανθρώπινες ανάγκες (τροφή, ζεστασιά, ασφάλεια)
- ✓ τους **δευτερογενείς**, οι οποίοι αποκτούν αξία όταν συνδέονται με τους πρωτογενείς ή άλλους εδραιωμένους δευτερογενείς.

Παράδειγμα:

- Τα χρήματα δεν έχουν αξία για το παιδί μέχρι τη στιγμή που θα μάθει να τα χρησιμοποιεί.
- Οι καλοί βαθμοί, επίσης δεν έχουν αξία για ένα μαθητή όταν οι γονείς του δεν δίνουν σημασία ή δεν ανταμείβουν τους καλούς βαθμούς.
- Βαθμοί και χρήματα είναι **δευτερογενείς ενισχυτές** συνδέονται όμως είτε με πρωτογενείς είτε με συμπεριφορές εδραιωμένες.

Θετικοί και αρνητικοί ενισχυτές.

- Οι θετικοί αναφέρονται στους επαίνους, στους καλούς βαθμούς, στα αστεράκια.
- Ωστόσο, μπορεί κάποιος να ενισχύσει μια συμπεριφορά **αν απαλλάξει** το άτομο από μια δυσάρεστη κατάσταση ή να αποτρέψει ένα δυσάρεστο συμβάν. Αυτοί οι ενισχυτές ονομάζονται **αρνητικοί**.
- Ο όρος αυτός συχνά παρερμηνεύεται και **συγχέεται με την τιμωρία**.
- Η διαφορά είναι ότι οι ενισχυτές ισχυροποιούν μια συμπεριφορά, αντιθέτως η τιμωρία αποσκοπεί στην εξασθένηση.

Χρήση ενισχυτών στην τάξη

- Η πιο απλή αρχή της συμπεριφορικής μάθησης στην τάξη είναι η ενίσχυση των συμπεριφορών που θέλουμε να επαναληφθούν.
- Μπορεί να είναι προφανής όμως δεν είναι και τόσο απλή στην πράξη.
- Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές για να έχει επιτυχία στην πράξη η παραπάνω αρχή είναι οι ακόλουθες:
 1. Αποφασίστε ποιες συμπεριφορές επιθυμείτε από τους μαθητές σας και ενισχύστε αυτές όταν εκδηλώνονται.

2. Πείτε στους μαθητές ποιες συμπεριφορές αναμένετε.
3. Όταν επιδεικνύουν την αναμενόμενη συμπεριφορά παρέχετε την ενίσχυση συγχρόνως όμως εξηγείστε γιατί τους ενισχύετε.
4. Ενισχύστε την κατάλληλη συμπεριφορά το συντομότερο αμέσως μετά από την εμφάνισή της.

Εσωτερικοί και εξωτερικοί ενισχυτές.

- Ο πιο **σημαντικός ενισχυτής** για τη διατήρηση μιας συμπεριφοράς είναι η **ευχαρίστηση** που απορρέει από αυτή, όπως πχ η ενασχόληση με κάποιο χόμπυ, και αυτού του είδους οι ενισχυτές είναι οι εσωτερικοί.
- Οι **εξωτερικοί ενισχυτές**, όπως έπαινος, αμοιβές δίνονται **ως κίνητρα** για να παρουσιάσει κάποιος μια συμπεριφορά την οποία υπό άλλες συνθήκες δεν θα υπεδείκνυε.
- Οι **λεκτικοί έπαινοι** είναι εξωτερικοί ενισχυτές και έχει βρεθεί ότι αυξάνουν το ενδιαφέρον των μαθητών.
- Αντιθέτως, **προσοχή** χρειάζεται **με την παροχή υλικών ενισχυτών** και μάλιστα για την ενασχόληση με δραστηριότητες που ούτως ή άλλως θα έκαναν.

- Έρευνες έχουν οδηγήσει στη διαπίστωση ότι **οι ενισχυτές μακροπρόθεσμα μπορεί να υπονομεύσουν τα κίνητρα των μαθητών για μάθηση**
- Ιδιαίτερα όταν παρέχονται για την ενασχόληση με μια δραστηριότητα χωρίς κανένα κριτήριο απόδοσης ή όταν παρέχονται για δραστηριότητες τις οποίες θα έκαναν χωρίς ενίσχυση.
- **Οτιδήποτε αρέσει στα παιδιά μπορεί να αποτελέσει ενίσχυση.** Όμως, υπάρχουν σαφώς περιορισμοί για το είδος των ενισχυτών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μία τάξη.
- Μια γενική αρχή είναι **να χρησιμοποιείται ο λιγότερο πολύπλοκος ενισχυτής** ή υλικός που θα φέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

- Αν ο έπαινος και η αυτοενίσχυση φέρνει αποτέλεσμα, μη χρησιμοποιείτε τα πιστοποιητικά.
- Αν τα πιστοποιητικά έχουν αποτέλεσμα μη χρησιμοποιείτε παιχνίδια, κ.ο.
- Ωστόσο, μη διστάσετε να χρησιμοποιήσετε οποιοδήποτε μέσο φέρνει αποτέλεσμα και κινητοποιεί τους μαθητές.
- **Το σημαντικότερο!!** Χρησιμοποιείτε κάθε είδους ενίσχυση πριν κάνετε χρήση της τιμωρίας.

Κατηγορίες ενισχυτών

- 1. Αυτοενίσχυση.** Οι μαθητές μπορεί να εκπαιδευτούν να αυτοενισχύονται επαινώντας τον εαυτό τους, σημειώνοντας την πρόοδο τους σε ένα έντυπο ή να προσφέρουν ένα σύντομο διάλειμμα στον εαυτό τους,....
- 2. Έπαινος.** Οι λεκτικοί έπαινοι έχουν αποτέλεσμα, μπορεί όμως και με ένα νεύμα, μια χειρονομία, να μεταδοθεί ο έπαινος. Στην ομαδοσυνεργατική ή τη φροντιστηριακή διδασκαλία μπορεί ο ένας να επαινεί τον άλλο, όταν φτάσει στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.
- 3. Προσοχή.** Η προσοχή ενός ενήλικα ή ενός προσώπου που εκτιμούν μπορεί να προσφέρει στο μαθητή την προσοχή που επιζητά

- 4. Βαθμοί και αναγνώριση** (πιστοποιητικά επίδοσης). Οι βαθμοί μπορούν να έχουν αποτέλεσμα τόσο για την παροχή θετικής ανατροφοδότησης όσο και επιβράβευσης από τους γονείς. Επίσης, η δημόσια έκθεση μιας εργασίας και άλλες τιμητικές διακρίσεις έχουν παρόμοια αποτελέσματα. Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η άμεση επιβράβευση είναι πιο αποτελεσματική από τους βαθμούς σε ένα έλεγχο.
- 5. Ενίσχυση στο σπίτι.** Εκπαιδευτικοί και γονείς μπορούν να συνεργαστούν ώστε να διαμορφώσουν ένα κοινό πρόγραμμα παροχής ενισχύσεων στο σπίτι, με αυστηρά προκαθορισμένα κριτήρια συμπεριφοράς ή επίδοσης.

6. Προνόμια. Μπορούν να έχουν πρόσβαση σε υλικά (μπάλες), να κερδίσουν ελεύθερο χρόνο, ή να αναλάβουν ειδικούς ρόλους (διανομή γραπτών, επιτέλεση έργων που φέρνουν ευχαρίστηση).

7. Υλικοί ενισχυτές. Μπορούν να κερδίζουν πόντους για μια καλή επίδοση ή συμπεριφορά τους οποίους μπορούν να ανταλλάξουν με γόμες, μολύβια, αυτοκόλλητα, κ.α.

Αυτοί οι ενισχυτές έχουν καλύτερο αποτέλεσμα όταν δίνεται στους μαθητές η δυνατότητα επιλογών.

Τιμωρίες

- Τα επακόλουθα που μειώνουν μια συμπεριφορά είναι οι τιμωρίες, όμως κι εδώ όταν βλέπουμε ότι η τιμωρία δεν μειώνει τη συμπεριφορά αλλά αντιθέτως την ενισχύει πρέπει **να αναλυθεί η συμπεριφορά** ώστε να σχεδιαστεί ο κατάλληλος τρόπος αντιμετώπισής της.
- Για παράδειγμα, κάποιους μαθητές τους αρέσει να βρίσκονται έξω από την τάξη, ή να πηγαίνουν στο γραφείο του διευθυντή, να δέχονται επιπλήξεις γιατί προσελκύουν την προσοχή, κ.α.α.

- Η **τιμωρία παρουσίασης** είναι η χρήση δυσάρεστων επακόλουθων ή αποτρεπτικών ερεθισμάτων και **τιμωρία απόσυρσης**, η αφαίρεση ευχάριστου επακόλουθου.
- Η πιο συχνή τιμωρία απόσυρσης στις σχολικές τάξεις είναι **η περίοδος απομάκρυνσης**, κατά την οποία ένας μαθητής που συμπεριφέρθηκε ανάρμοστα υποχρεώνεται να καθίσει σε μια γωνιά ή στο διάδρομο.
- Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν αυτή τη μέθοδο όταν πιστεύουν ότι η προσοχή των άλλων μαθητών λειτουργεί ως ενισχυτής της κακής συμπεριφοράς.

- Παράδειγμα: Στο μάθημα της γυμναστικής κάποιος δημιουργεί προβλήματα. Τότε ο γυμναστής του λέει ότι η συμπεριφορά του δεν είναι η αρμόζουσα, του δίνει μια κλεψύδρα και του λέει να καθίσει και να παρακολουθεί μέχρι να τελειώσει η άμμος.
- Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε ένα τμήμα τετάρτης Δημοτικού και αρχικά καταγράφηκαν ως και 300 διασπαστικές συμπεριφορές σε διάστημα 10 λεπτών.
- Στη συνέχεια δοκιμάστηκε ένα πρόγραμμα που χρησιμοποιούσε ένα κατάλογο συμπεριφορών προς παρατήρηση κατά το οποίο οι εκπαιδευτικοί είτε αποστερούσαν το διάλειμμα είτε έστελναν στο διευθυντή τους μαθητές που παρουσίαζαν συγκεκριμένες συμπεριφορές.

- Το πρόγραμμα μείωσε την ανάρμοστη συμπεριφορά όμως δεν την εξάλειψε .
- Από τη στιγμή όμως που εφαρμόστηκε η τεχνική «*κάθισε και παρακολούθησε*» η ανάρμοστη συμπεριφορά σχεδόν εξαλείφθηκε.
- Στη συνέχεια το πρόγραμμα εφαρμόστηκε και σε ένα κανονικό τμήμα και είχε παρόμοια αποτελέσματα.
- Το ζήτημα του *αν, πως, πότε* πρέπει να χρησιμοποιείται η τιμωρία έχει διχάσει τους ερευνητές.

- Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η τιμωρία, ιδιαίτερα η τιμωρία παρουσίασης (αποτρεπτική) έχει προσωρινή επίδραση, φέρνει επιθετικότητα και κάνει τα άτομα να αποφεύγουν τα πλαίσια τα οποία χρησιμοποιείται.
- Υποστηρίζεται ότι η τιμωρία θα πρέπει να χρησιμοποιείται όταν έχει δοκιμαστεί κι αποτύχει η ενίσχυση για την επίδειξη της κατάλληλης συμπεριφοράς.
- Όταν είναι απαραίτητη θα πρέπει να έχει την πιο ήπια μορφή και να χρησιμοποιείται εντός συγκεκριμένου πλαισίου ποτέ με ασυνέπεια ή λόγω ματαίωσης των προσδοκιών του εκπαιδευτικού.

Τιμωρία και η αποτελεσματικότητά της

- Η τιμωρία *δεν απαλείφει αλλά καταστέλλει* προσωρινά την ανεπιθύμητη συμπεριφορά, η οποία μπορεί να επαναληφθεί μόλις απομακρυνθεί η απειλή της τιμωρίας.
- Συχνά η τιμωρούμενη συμπεριφορά μπορεί *να αντικατασταθεί από άλλη χειρότερη*.
- Επίσης, η τιμωρία μπορεί να προκαλέσει άλλες *δυσάρεστες καταστάσεις*, όπως φοβίες, άγχη, *επιθετική συμπεριφορά*.

- Αντί της τιμωρίας προτείνεται αλλαγή των καταστάσεων και των προϋποθέσεων, ενίσχυση της επιθυμητής και αγνόηση της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς.
- Η τιμωρία μπορεί να είναι αποτελεσματική λαμβάνοντας υπόψη τα παρακάτω:
 - ✓ Η εφαρμογή της πρέπει να γίνεται **αμέσως** μετά την εκτέλεση της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς, χωρίς καθυστέρηση, με πλήρη την έντασή της από την αρχή ως το τέλος, με συνέπεια και χωρίς αυξομειώσεις

- ✓ Είναι αποτελεσματική όταν η ανεπιθύμητη συμπεριφορά **δεν έχει εδραιωθεί** και δεν υπάρχουν δυνατά κίνητρα για την εκτέλεση της.
- ✓ Ιδιαίτερα αποτελεσματική φαίνεται να είναι **η ύπαρξη μιας εναλλακτικής επιθυμητής συμπεριφοράς**, η οποία μπορεί να ενισχυθεί θετικά
- ✓ Εάν δεν υπάρχει εναλλακτική διαθέσιμη συμπεριφορά, τότε πρέπει να δημιουργηθεί μια κατάσταση στην οποία θα πραγματοποιηθεί μια επιθυμητή συμπεριφορά με ενισχύσεις παρά με τιμωρία
- ✓ Όταν η άμεση τιμωρία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί τότε είναι προτιμότερη η διακοπή των θετικών ενισχύσεων και η εφαρμογή της **έμμεσης τιμωρίας**.

- ✓ Οι μαθητές φαίνεται να μαθαίνουν πιο συχνά με την **στέρση των προνομίων**, την απειλή αντιποίνων (κακοί βαθμοί) παρά με τις θετικές συνέπειες των πράξεων τους.
- ✓ Η εφαρμογή της τιμωρίας στην εκπαιδευτική πράξη είναι αναπόφευκτη, **ο εκπαιδευτικός όμως θα πρέπει να έχει υπόψη του τα ακόλουθα:**
 - Το παιδί θα πρέπει να κατανοήσει και να συνειδητοποιήσει **για ποια ακριβώς μορφή συμπεριφοράς τιμωρείται**. Διαφορετικά δεν θα πραγματοποιηθεί η επιθυμητή συμπεριφορά.
 - **Άμεση και γρήγορη** πρέπει να είναι **η εφαρμογή της** μετά την εκδήλωση της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς. Η καθυστέρηση προκαλεί σύγχυση στο παιδί

- Πρέπει να δώσουμε στο παιδί να καταλάβει ότι **τιμωρείται η ανεπιθύμητη συμπεριφορά** του παιδιού κι όχι το ίδιο το παιδί. Πχ Λέμε είναι ανοησία αυτό που έκανες κι όχι είσαι ανόητος
- Μεταξύ **παραπτώματος και τιμωρίας πρέπει να υπάρχει συνάφεια**. Να αποφεύγουμε για αυθόρμητα κι όχι ηθελημένα παραπτώματα να χρησιμοποιούμε υπερβολικές τιμωρίες. Πχ Δεν έγραψες μια άσκηση δεν θα πας εκδρομή
- Να παρέχονται **εναλλακτικές λύσεις** και περιθώρια επιλογής για μια νέα συμπεριφορά η οποία θα μπορούσε να ενισχυθεί θετικά.
- Στη σχολική πράξη μπορεί να αποβεί πρόσφορη η **διακοπή των θετικών ενισχύσεων** και η χρήση λογικών συνεπειών ως εναλλακτικές λύσεις για την εξάλειψη ανεπιθύμητων συμπεριφορών.

Χρονική εγγύτητα των επακόλουθων

- Βασική αρχή του συμπεριφορισμού είναι ότι τα επακόλουθα που εμφανίζονται σύντομα μετά τη συμπεριφορά την επηρεάζουν πολύ περισσότερο από τα επακόλουθα που καθυστερούν.
- Ένας μικρότερος ενισχυτής που παρέχεται αμέσως έχει πολύ καλύτερη επίδραση από ένα ενισχυτή που δίνεται αργότερα. Βάση αυτής της αρχής ερμηνεύονται πολλές συμπεριφορές.
- Για παράδειγμα, παρόλο που τα οφέλη της διακοπής του καπνίσματος είναι σημαντικά και σε όλους γνωστά, η μικρή αλλά άμεση ενίσχυση του ενός τσιγάρου υπερσχύει της ενίσχυσης που αργεί να φανεί το αποτέλεσμα της.
- Στην τάξη η αρχή της χρονικής εγγύτητας των επακόλουθων είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Πρακτικές υποδείξεις για τον εκπαιδευτικό

1. Για να αλλάξουμε τη στάση του μαθητή απέναντι σε κάποιο μάθημα ή δραστηριότητα, προσπαθούμε να το συσχετίσουμε ή να το συνδυάσουμε με ένα κοινωνικά επιθυμητό ή ευχάριστο ερέθισμα.
2. Παρουσιάζουμε το σήμα- ερέθισμα (άγνωστη έννοια) που πρόκειται να διδάξουμε ταυτόχρονα με το ερέθισμα που αποτελεί ένδειξη- κλειδί στην εκμάθηση του πρώτου ερεθίσματος.

3. Όταν διδάσκουμε πολύπλοκες δεξιότητες χρησιμοποιούμε την τεχνική της σταδιακής διαμόρφωσης και κάθε φορά ενισχύουμε εκείνη τη συμπεριφορά που είναι το ίδιο καλή ή καλύτερη από την προηγούμενη που ενισχύθηκε αμέσως πριν.
4. Αν τα πρώτα στάδια μιας πολύπλοκης συμπεριφοράς είναι σχετικά δύσκολα χρησιμοποιούμε την τεχνική της αντίστροφης, βήμα προς βήμα αλυσιδωτής ενίσχυσης.
 - ✓ Αναλύουμε τη συμπεριφορά ή τη δραστηριότητα σε βήματα ενισχύοντας σταθερά και αδιαλείπτως κάθε ένα από αυτά.
 - ✓ Οι μαθημένες ενότητες λόγω της θετικής ενίσχυσης αποτελούν διακριτά σημεία – ερεθίσματα για τις επόμενες.

5. Πριν επιλέξουμε οποιαδήποτε ψυχοπαιδαγωγική αντιμετώπιση μιας προβληματικής συμπεριφοράς, προσπαθούμε να εντοπίσουμε τους ενισχυτές αυτής της συμπεριφοράς.
- ✓ Στη συνέχεια προσπαθούμε να τους απομακρύνουμε και να προσφέρουμε νέους θετικούς ενισχυτές.
 - ✓ Στα πλαίσια της συμπεριφορικής προσέγγισης τα προβλήματα συμπεριφοράς είναι προϊόν- αποτέλεσμα διαφόρων μορφών μάθησης.
 - ✓ Το παιδί επομένως, μπορεί να ξεμάθει μια προβληματική συμπεριφορά με τον ίδιο τρόπο που την έμαθε.

- ✓ Και επειδή μια προβληματική συμπεριφορά δεν αποτελεί μόνο την εμφάνιση ανεπιθύμητων αλλά και **την απουσία επιθυμητών μορφών** συμπεριφοράς, προσπαθούμε όχι μόνο για την εξάλειψη των ανεπιθύμητων αλλά κυρίως για τη **δόμηση και εκμάθηση νέων επιθυμητών μορφών** συμπεριφοράς.

6. Προσπαθούμε να γνωρίζουμε όσο καλύτερα τα **ενδιαφέροντα των μαθητών** και οτιδήποτε μπορεί να λειτουργήσει ως ενισχυτής στη διαμόρφωση της επιθυμητής συμπεριφοράς.

✓ Παρέχουμε όσο το δυνατόν περισσότερα και άμεσα βιώματα επιτυχίας, ελαττώνοντας τα βιώματα αποτυχίας.

✓ Χρησιμοποιούμε την άμεση και θετική ανατροφοδότηση στην αξιολόγηση των εργασιών και χρησιμοποιούμε την αυτοδιόρθωση ως τρόπο αυτοενίσχυσης.

7. Όταν διδάσκουμε ένα μάθημα με σαφείς και καλά προσδιορισμένους στόχους αναλύουμε και οργανώνουμε τη δουλειά μας σε στάδια ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας.

✓ Έχουμε πάντα υπόψη μας ότι η επίδραση των διαφορετικών προγραμμάτων ενίσχυσης, η απρογραμματίστη ενίσχυση, έχει πολύ καλύτερα αποτελέσματα από την σταθερή αμοιβή.

9. Στην εκπαιδευτική πράξη έχουμε πάντα υπόψη μας τα **μειονεκτήματα του αρνητικού ελέγχου της συμπεριφοράς**.

- ✓ Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αναρωτιέται αν οι μαθητές μαθαίνουν να αποφεύγουν τις αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας ή φοβούνται μήπως χάσουν κάποια προνόμια.
- ✓ Η τιμωρία με τη μορφή σαρκασμού, γελιοποίησης ή αυστηρής κριτικής διαταράσσει συναισθηματικά το παιδί, αναπτύσσεται φόβος και απέχθεια για το σχολείο και έτσι παρεμποδίζεται η μάθηση.

10. Τέλος, πρέπει να γνωρίζουμε πώς αντιδρά ο κάθε μαθητής σε μια αμοιβή ή μια τιμωρία και επιλέγουμε εκείνη που θα φέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

✓ Ο ίδιος ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αναλύει και να ελέγχει την αποτελεσματικότητά του ως προς τη διευθέτηση και οργάνωση των παραπάνω τεχνικών και ο ίδιος να προβαίνει σε αυτοέλεγχο και αυτοδιόρθωση.

Παραδείγματα ενίσχυσης

- *Ο Πάνος κατά τη διάρκεια του μαθήματος ενοχλεί και διακόπτει τη διδασκαλία, κάνοντας μορφασμούς και λέγοντας αστείες φράσεις με αποτέλεσμα να συγκεντρώνει την προσοχή των συμμαθητών του.*
- Οι συμμαθητές του παύουν να προσέχουν στο μάθημα και στρέφονται στον Πάνο. Γελούν και απολαμβάνουν το θέαμα.
- Πολλές φορές και ο ίδιος ο δάσκαλος γελά με τη συμπεριφορά του και τον αποκαλεί κλόουν της τάξης.
- **Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που ενισχύουν τη συμπεριφορά του;**

- *Ο Γιώργος συχνά δεν κάνει τις σχολικές εργασίες.*
- Η δασκάλα τον καλεί και τον απειλεί ότι θα πάρει άσχημους βαθμούς και θα ειδοποιήσει τους γονείς του.
- Οι απειλές προκαλούν δυσφορία στο Γιώργο και αρχίζει να κλαίει.
- Η δασκάλα τον λυπάται , τον παρηγορεί και αποσύρει τις προηγούμενες απειλές.
- ***Ποια είναι η ανεπιθύμητη συμπεριφορά που μαθαίνει και τη χρησιμοποιεί όταν βρίσκεται σε μια δυσάρεστη κατάσταση;***

- *Η Σοφία είναι μια ήσυχη και μάλλον δειλή μαθήτρια.*
- Σπάνια συμμετέχει ενεργητικά στο μάθημα.
- Όταν μια φορά αποφάσισε να σηκώσει το χέρι της ο δάσκαλος της έδωσε το λόγο, αφού προηγουμένως έκανε ένα ειρωνικό σχόλιο: «Επιτέλους, αποφάσισε η Σοφία να ανοίξει το στόμα της!!».
- ***Ποια θα είναι η μετέπειτα συμπεριφορά της Σοφίας;***

- *Ο Δημήτρης έρχεται πάντα καθυστερημένος στο σχολείο και πάντα έχει μια πολύ καλή δικαιολογία.*
- Ο δάσκαλος μια μέρα του είπε: Αφού είχες τόσο σοβαρό λόγο και καθυστέρησες σε δικαιολογώ. Όμως, θα πρέπει να μείνεις μέσα στο διάλειμμα για όση ώρα καθυστέρησες ώστε να αναπληρώσεις αυτά που έχασες.
- ***Ο Δημήτρης θα συνεχίσει την προηγούμενη συμπεριφορά;***

- *Η Μαρία είναι μια μαθήτρια με μέτρια επίδοση.*
- Η δασκάλα συχνά την αγνοεί, αν και η συμμετοχή της στο μάθημα είναι ικανοποιητική.
- Δεν την επιβραβεύει αλλά ούτε και την τιμωρεί, απλώς αγνοεί τη συμμετοχή της στη μαθησιακή διαδικασία.
- ***Ποιο θα είναι το επακόλουθο αυτής της συμπεριφοράς;***